

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2^{ΑΣ} ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1986

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΑΝΗ

ΑΝΔΡΕΑΣ Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

50 χρόνια από τὸν θάνατό του

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΑΓΓΕΛΟΥ Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

Στὴν Ἑλλάδα, σὲ ἀντίθεση μὲ πολλές ἄλλες χῶρες, ὑπάρχει συχνὰ πλήρης ἀγνοια ἀπὸ τὶς νεώτερες γενιὲς γιὰ τοὺς ἐπιστήμονες τῶν παλαιότερων χρόνων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν συμβάλει σημαντικὰ στὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο, ὄχι μόνο σὲ ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ σὲ εὐρύτερα διεθνή ἐπίπεδα. Ἐν περιορισθεῖ κανεὶς μόνο στοὺς Ἀκαδημαϊκοὺς ποὺ ἐξέλιπαν πρὶν ἀπὸ σαράντα-πενήντα χρόνια, θὰ ἀνεύρει ἐξέχουσες προσωπικότητες, ποὺ ἐλάμπρυναν τὸν κλάδο τῆς ἐπιστήμης ποὺ ὑπερέτησαν καὶ ἄφησαν χρήσιμα διδάγματα, ποὺ οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες ἀγνοοῦν παντελῶς. Καὶ νομίζω πὼς ἡ Ἀκαδημία πρέπει ν' ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία νὰ παρουσιάσει τὸ ἔργο καὶ τὰ διδάγματα τῶν παλαιότερων μελῶν της, μὲ τὴν εὐκαιρία κάποιας ἐπετείου.

Στὴν ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς ἰδέας, ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τὸ ἔργο ἐνὸς μεγάλου παλαιοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Καθηγητοῦ, τοῦ Ἀνδρέα Μ. Ἀνδρεάδη, μὲ τὴν συμπλήρωση πενήντα χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατό του.

Ὁ Ἀνδρεάδης ὑπῆρξε μιὰ καταπληκτικὴ πολύπλευρη φυσιογνωμία μὲ παγκόσμια ἀκτινοβολία. Γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα στὶς 12 Δεκεμβρίου 1876. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωση τῶν σπουδῶν του στὴν γενέτειρά του, μετέβη στὴν Γαλλία, ὅπου τὸ 1899 ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων. Ἐν συνεχείᾳ μετέβη στὸ Λονδίνο, ὅπου ἐπὶ τρία περίπου χρόνια μελέ-

τησε τὰ ἀγγλικά οἰκονομικά. Τὸ 1902, ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα, ἐξελέγη Ὑφηγητὴς καὶ τὸ 1906 Καθηγητὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας καὶ Στατιστικῆς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Τὸ 1926, μὲ τὴν ἰδρυση τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἔγινε Ἀκαδημαϊκός. Ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο ἀπεχώρησε γιὰ λόγους ὑγείας τὸ 1934. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 29 Μαΐου 1935, πέθανε, νέος ἀκόμη, σὲ ἡλικία 59 ἐτῶν.

Ἱστορικός ἀπὸ τοὺς ἐλαχίστους, οἰκονομολόγος διαπρεπῆς, Δάσκαλος χαρισματικός, ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τῆς Ἑλλάδος σὲ διεθνεῖς διασκέψεις, ὅπου συχνὰ τὴν ἐκπροσωποῦσε, συγγραφέας, θεατρικός καὶ μουσικός κριτικός, ἐλάμπρυνε τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας καὶ τὴν ἔκαμε γνωστὴ στὸ ἐξωτερικό, προσφέροντας ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στὴν πατρίδα του, πὸν τόσο ἀγαποῦσε.

* *

Προτοῦ σᾶς ἐκθέσω, σὲ συντομία βέβαια, τὸ ἐκτεταμένο καὶ πολύμορφο ἔργο του, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ προτάξω μερικὲς προσωπικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν γνωριμία καὶ τὴν συνεργασία πὸν εἶχα μὲ τὸν μεγάλο αὐτὸν Δάσκαλο, τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξα καὶ ὁ διάδοχος στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἀργότερα στὴν Ἀκαδημία.

Τὸν Ἀνδρεάδη τὸν πρωτογνώρισα τὸ 1931 στὸ Παρίσι. Εἶχα τελειώσει τὶς σπουδές μου στὴν Γερμανία καὶ στὴν Γαλλία καὶ μαθαίνοντας πὼς ἦταν περαστικός στὸ Παρίσι, ὅπου εἶχε πάντα ἐπαφές μὲ προσωπικότητες τῆς γαλλικῆς διανόησης σὲ ὄλους τοὺς τομεῖς, ζήτησα νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ. Διέμενε τότε στὸ ξενοδοχεῖο «Γκρὰντ Ὀτέλ», δίπλα στὴν Ὀπερα. Σκοπός μου ἦταν ν' ἀφήσω τὴν κάρτα μου μὲ τὴν παρακλήση νὰ μοῦ ὀρίσει μιὰ συνάντηση. Τὴν στιγμή ὅμως ἐκείνη κατέβαινε ὁ Ἀνδρεάδης καὶ ὁ θυρωρὸς τοῦ ξενοδοχείου ἔσπευσε νὰ μὲ παρουσιάσει.

Ὁ Ἀνδρεάδης δὲν ἀγαποῦσε τὶς ἄτυπες καὶ τυχαῖες συναντήσεις καὶ γνωριμίες, ἦταν ἄλλωστε γνωστός γιὰ τὶς ἰδιοτροπίες του καὶ τὶς παραξενιές του. Δὲν τοῦ ἄρεσε συνεπῶς, ἢ ἀπροειδοποίητη αὐτὴ συνάντηση. Καὶ δὲν ἄργησε νὰ τὸ ἐκδηλώσει.

— «Ἀγαπητέ μου», μοῦ εἶπε, παίρνοντάς με ἀπὸ τὸ χέρι «λυποῦμαι πὸν δὲν μπορῶ νὰ σᾶς δῶ, ἔτσι ἀπροειδοποίητα ὅπως ἤλθατε. Φεύγω αὐτὴ τὴν στιγμή γιὰ μιὰ συνάντηση μὲ τὴν Κοντὲς ντε Νοάϊγ. Αὔριο πρόκειται νὰ μιλήσω στὴν Γαλλικὴ Ἀκαδημία καὶ μεθαῦριο πηγαίνω στὴν Γενεύη, ὅπου πρέπει νὰ ὑποστηρίξω τὰ ἐλληρικὰ συμφέροντα στὴν Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν. Γνωρίζω καὶ ἐκτιμῶ τὸ ἔργο σας», μοῦ προσέθεσε, «καὶ σᾶς παρακαλῶ ὅταν γυρίσετε στὴν Ἀθήνα νὰ μὲ συναντήσετε, γιὰτὶ νομίζω πὼς μποροῦμε νὰ συνεργασθοῦμε».

Παρόλα αὐτά, μὲ κράτησε ἀρεκετὰ μαζί του, μοῦ ζήτησε πληροφορίες γιὰ τὶς σπουδές μου καὶ τὶς μελέτες μου καὶ μοῦ μίλησε γιὰ τὰ γενικότερα διεθνή οἰ-

οικονομικά προβλήματα πού τὸν ἀπασχολοῦσαν. Ἦταν ἡ ἐπαύριο τῆς μεγάλης οἰκονομικῆς κρίσης τοῦ 1929 στὴν Ἀμερική, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ ἔχει σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὴν Εὐρώπη ἢ ὅποια, σὺν τοῖς ἄλλοις, εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑφίσταται τοὺς κραδασμοὺς τῶν νέων κοινωνικο-πολιτικῶν προσανατολισμῶν, πού θὰ ἐπηρέαζαν σημαντικὰ τὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ θὰ ὀδηγοῦσαν τελικὰ στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον.

Ἡ πρώτη αὐτῆ συνάντηση μὲ ἐντυπωσίασε ἐξαιρετικά. Γνώριζα τὸν Ἀνδρεάδη ἀπὸ τὰ ἔργα του καὶ τὸν ἐθαύμαζα. Ἀλλὰ ἡ παρουσία του, τὸ ἐπιβλητικὸν του παράστημα, τὰ γενικότερα ἐνδιαφέροντά του, τὸ χάρισμα τοῦ λόγου του, ἡ εὐγένεια καὶ ἡ καλωσύνη του, μεγάλωσαν τὸν θαυμασμό μου.

Ἡ στενὴ ὁμως, συνεργασία μου μὲ τὸν Ἀνδρεάδη ἀρχίζει μὲ τὴν ἐπιστροφή μου στὴν Ἀθήνα. Μὲ προτείνει γιὰ Ὑφηγητὴν στὸ μάθημά του, τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν καὶ ἔκτοτε —εἶχα διορισθεῖ στὸ μεταξὺ Διευθυντῆς τοῦ Ἀνωτάτου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου— γίνομαι ὁ βοηθός του στὸ Πανεπιστήμιον καὶ πάντοτε εἶμαι παρὼν στὰ Φροντιστήρια μὲ τοὺς φοιτητὰς, πού ὑπεραγαποῦσε.

Ὁ Ἀνδρεάδης ἀγαποῦσε τοὺς νέους, στοὺς ὁποίους προσπαθοῦσε νὰ μεταδώσει ἕνα νέο τρόπο ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἔρευνας. Ὁ Καθηγητῆς Ἀλέξανδρος Σβώλος, πού ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγαπητούς του μαθητὰς, προσφωνῶντας τὸν Ἀνδρεάδη ὑπὸ τὴν ιδιότητά του τοῦ Κοσμητοῦ τὴν ἐποχὴ πού ἡ Νομικὴ Σχολὴ παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀνδρεάδη μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς, τόσο πρόωρης ἀλλωστε, ἀποχώρησής του, ἔλεγε καὶ τὰ ἑξῆς:

— «Ὡς παλαιὸς σας μαθητῆς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ θυμηθῶ πόσα σὰς ὀφείλουμε ὅσοι εὐτυχήσαμε νὰ σὰς ἔχουμε Διδάσκαλον. Δὲν μᾶς μεταδώσατε μόνον ἐπιστημονικὰς γνώσεις, μᾶς διδάξατε κάτι πολὺ σπουδαιότερον: τὸν τρόπο τῆς αὐτόνομης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Μᾶς βοηθήσατε νὰ εὐρωμεν μέσα μας πνευματικὰς δυνάμεις, νὰ τὰς ἀναδείξωμεν καὶ ν' ἀναδειχθῶμεν δι' αὐτῶν».

Ὁ Ἀνδρεάδης, ὄχι μόνον ἀγαποῦσε τοὺς μαθητὰς του, ἀλλὰ καὶ τοὺς προωθοῦσε, καθὼς καὶ γενικότερα τοὺς νέους ἐπιστήμονες —φυσικὰ ὅσους ἦταν ἱκανοὶ— στὴν περαιτέρω ἐξέλιξή τους. Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι, ἂν ὄχι ὅλοι, ἀπὸ τοὺς Καθηγητὰς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῆς ἐποχῆς του ὀφείλουσαν τὴν ταχύτερη προώθησίν τους στὶς ἐπιστημονικὰς ἔδρας χάρις τῆς ζωερῆς ὑποστήριξίν τους ἀπὸ τὸν Ἀνδρεάδη. Γι' αὐτὸ ἀλλωστε, αἰσθανόταν καὶ ὁ ἴδιος ἰδιαίτην ἱκανοποίησιν καὶ δὲν ἀπέφευγε νὰ τὸ ἐκδηλώνει καὶ δημοσίαν. Ἔτσι, ἀπαντώντας στὴν προσφώνησιν τοῦ Σβώλου, εἶπε, μεταξὺ τῶν ἄλλων:

— «Ἄν προσέφερα μιὰ ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν καὶ εἰς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, αὐτὴ ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι συνέτεινα ὥστε καὶ οἱ δεκατέσσερες

οργανωτές του γεύματος αυτού, ὅχι βέβαια νὰ ἐκλεγῆτε καθηγηταὶ (θὰ ἐξελέγεσθε καὶ ἄνευ ἐμοῦ), ἀλλὰ πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἐπιστήμης, ν' ἀνέλθετε μίαν ὥραν ταχύτερον εἰς τὰς ἔδρας τὰς ὁποίας τόσον τιμᾶτε».

Γιὰ τὴν πληρέστερη μὀρφωση τῶν φοιτητῶν του, ὁ Ἀνδρεάδης ἀπέδιδε ἰδιαίτερη σημασία στὶς πανεπιστημιακὰς του Παραδόσεις. «Οἱ Παραδόσεις», ἔλεγε, «δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μετὰ τὰ Ἐγχειρίδια. Πρέπει νὰ ἔχουν ἰδιαίτερο χροῶμα καὶ νὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητος τοῦ διδάσκοντος». Καὶ πραγματικά, οἱ Παραδόσεις του εἶχαν κάτι τὸ ἰδιαίτερο. Τὴν διδασκαλία του τὴν ἐποίκιλλε, ὅπως μᾶς λέει ἕνας ἄλλος μαθητῆς του, ὁ Κυριάκος Βαρβαρέσος, «μὲ ἀνέκδοτα σχετικὰ μετὰ τὸ θέμα, μετὰ ἱστορικὰς συμπληρώσεις, κάνοντας τὸ μάθημα ἰδιαίτερα ἐπαγωγὸ καὶ εὐχάριστο, καὶ γι' αὐτὸ πυκνὸ ἦταν πάντα τὸ ἀκροατήριό του».

Γι' αὐτὸ, μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον, ὁ Ἀνδρεάδης θέλησε ν' ἀφοσιωθῆι εἰς τὴν ἐπανεκδόσιν καὶ ἀναθεώρησιν τῶν Παραδόσεών του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν «Γενικὴν Ἀρχὴν τῆς Φορολογίας». Ἐδίσταζε ὁμῶς γιὰ τὴν σκοπιμότητα μιᾶς τέτοιας ἐκδόσεως. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὸν Πρόλογον τῶν «Γενικῶν Ἀρχῶν», «μετὰ τὸν Καθηγητὴ Κυριάκον Βαρβαρέσον, ὁ Ὑφηγητῆς Ἄγγελος Ἀγγελόπουλος ἤρε τούτους τελευταίους δισταγμούς μου γιὰ τὴν νέα αὐτῆ ἐκδόσιν, ἀναλαβὼν νὰ ἐπιμεληθῆι τῆς ἐκτυπώσεως τῶν ἐν λόγῳ Παραδόσεων καὶ μάλιστα νὰ τὰς συμπληρῶσιν διὰ τινῶν προσθηκῶν, ἔτι δὲ καὶ δι' Ἐπιμέτρον: «Περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος εἰς τὰ σύγχρονα κράτη».

Γιὰ τὴν πληρέστερη ἐκδόσιν τῶν Παραδόσεων ὁ Ἀνδρεάδης διέθεσε ἐν συνεργασίᾳ μαζί μου πολὺν χρόνον, ἐπὶ πεντάμηνον περίου. Ἀπὸ τὴν συνεργασίαν αὐτὴν μετὰ τὸν μεγάλο Δάσκαλον καὶ ἐξαιρετικὸν ἐπιστήμονα, διατηρῶ τὶς ὠραιότερας ἀναμνήσεις. Σχεδὸν κάθε ἀπόγευμα συνεργαζόμεσθε ἐν σπίτι μου, εἰς τὴν οἴκον Φιλελλήνων. Γιὰ τὴν ἐκδόσιν αὐτῆν τῶν Παραδόσεων τοῦ ὁ Ἀνδρεάδης θυσίαζε κάθε ἄλλη κοινωνικὴ ἀπασχόλησιν. Θυμοῦμαι, ὅταν εἶχε ἀπουσιάσει ἀπὸ τὴν Ἀθήναν γιὰ νὰ δώσει μιὰ σειράν μαθημάτων ἐν ἰταλικῷ Πανεπιστήμιῳ καὶ νὰ λάβει μέρος ἐν Διεθνῆς Συνέδριον τῆς Παπυρολογίας ποὺ συνήρχετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ἐν ἐπιστολῆς ποὺ μοῦ ἔστειλεν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδιοῦ του, μιλοῦσε πάντα γιὰ τὴν ἐκδόσιν αὐτῆν. Πότε γιὰ νὰ κάνει μιὰ ὑπόμνησιν, πότε γιὰ νὰ ἐκθέσει γενικότερας σκέψεις του γιὰ τὰ δημοσιονομικὰ ζητήματα.

Ἦταν πάντα αἰσιόδοξος. Οὔτε ἡ ὑγεία του, οὔτε ἡ ἡλικία του ἀποτελοῦσαν ἐμπόδια ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἀνακόψουν ἢ νὰ μετριάσουν τὴν ἐργατικότητά του καὶ τὸ πάθος του γιὰ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Ὁ πρόωρος ὁμῶς, θάνατός του ἤλθε νὰ τετρατίσει τὴν ἀνεκτίμητην δράσιν του καὶ νὰ τὸν ἀρπάξῃ ἀπὸ τὴν ζωὴν νέο ἀκόμην, ἐν 59 ἔτεσιν, τὸν διαπρεπεῖν αὐτὸν ἐπιστήμονα.

Ἦταν μοιραῖο, ἡ ἐργασία αὐτή, τὸ «κύκνειο ἄσμα» του, νὰ μὴ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ἐνόσω ἀκόμη ὁ σοφὸς Δάσκαλος βρισκόταν στὴν ζωὴ. Οἱ «Γενικὲς Ἀρχὲς τῆς Φορολογίας» ἐξεδόθησαν μὲ τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν ὀμιλοῦντα τὸν Ἰούνιο τοῦ 1935.

* * *

Ἐξετάζοντας τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρέα Ἀνδρεάδη διακρίνει κανεὶς δύο κυρίως δραστηριότητες. Ἡ μία ἀναφέρεται στὸν θεωρητικὸ οἰκονομολόγο καὶ ἡ ἄλλη στὸν ἱστορικό. Καὶ οἱ δύο μᾶς ἄφησαν πλούσια διδάγματα. Θὰ πρέπει ὅμως, νὰ προσθέσω καὶ μιὰ τρίτη διάσταση, ἐκείνη τοῦ θεατρικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ κριτικοῦ.

Ὁ Ἀνδρεάδης σὰν οἰκονομολόγος, ἐχαρκτηρίζε τὸν ἑαυτό του «ἐκλεκτικόν». Ἄν καὶ κατὰ βάση ἀσπαζόταν τὶς διδασκαλίαι τῆς ὀρθόδοξης φιλελεύθερης οἰκονομικῆς Σχολῆς, δὲν παρέβλεπε καὶ παρεκκλίσεις ἀπὸ τὰ κλασσικὰ δόγματα ὅταν οἱ σύγχρονοι ἀνάγκαι τὶς ἐπέβαλλαν. Προσπάθησε νὰ στηρίξει τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης στὰ σύγχρονα γεγονότα πού τὸν εἶχαν καταστήσει «ἐμπειρικὸ ἐρμηνευτὴ» τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Ἔτσι, ὅπως γράφει ὁ Καθηγητῆς Κυριάκος Βαρβαρέσος, «εἶχε ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὴν διδασκαλία του πᾶν ἔχνος δογματισμοῦ ἢ ξηραῖς προσκολλήσεως εἰς ἀφηρημένας ἀρχάς»¹.

Αὐτὸ τὸ βλέπει κανεὶς ἀκόμη καὶ στὴν εἰσαγωγικὴ του ὀμιλία ὅταν ἐξελέγη Καθηγητῆς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας. Ἦδη, στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα, ὁ Ἀνδρεάδης θίγει ζητήματα πού πολὺ ἀργότερα θ' ἀποτελέσουν ἀντικείμενο ζωηρῶν συζητήσεων μεταξὺ τῶν δημοσιονόμων. Ἐξετάζει διὰ μακρῶν τὸ ἂν καὶ κατὰ πόσον ὁ φόρος πρέπει νὰ ἐπιδιώκει ἐξωταμιεντικούς σκοποὺς καὶ δὴ κοινωνικο-πολιτικούς. Χωρὶς ν' ἀποδέχεται πλήρως τὴν κοινωνικο-πολιτικὴ ἀποστολὴ τοῦ φόρου, ἀποψη πού τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπεστήριζαν ὀρισμένοι οἰκονομολόγοι, ὁ Ἀνδρεάδης ἀνεγνώριζε ὅτι οἱ κοινωνικο-πολιτικοὶ σκοποὶ θὰ ἔχουν «προϊοῦσαν ἐπίδρασιν», ὅπως ἔλεγε, «εἰς τὴν κατάρτισιν τῶν φορολογικῶν συστημάτων», πράγμα πού καὶ συνέβη ἔκτοτε².

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὁ Ἀνδρεάδης μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς πρωτοπόρος οἰκονομολόγος γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἂν ληφθεῖ μάλιστα ὑπόψη ὅτι, ἀκόμη καὶ

1. Βλ. Εἰσαγωγή στὴν τρίτομη ἔκδοσι τῶν Ἔργων τοῦ Ἀνδρεάδη πού ἐξεδόθη ἀπὸ τὴν Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1939.

2. Βλ. Α. Μ. Ἀνδρεάδου. Γενικαὶ Ἀρχαὶ Φορολογίας, Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις ἐκδιδόμενα ὑπὸ Ἀγγ. Θ. Ἀγγελοπούλου, Ἀθῆναι 1935, σελ. 20 ἑπ.

στό Διεθνές Συνέδριο τῶν Δημοσίων Οικονομικῶν πὸν συνήλθε τὸ 1948 στὴ Ρώμη, ὅπου εἶχα λάβει μέρος, ἡ πλειονότητα τῶν δημοσιονόμων εἶχε ταχθεῖ ἐναντίον τῶν ἐξωταμευτικῶν σκοπῶν τῆς φορολογίας.

Μιὰ ἄλλη βασικὴ ἀρχή, τὴν ὁποία μὲ πάθος ὑπεστήριξε ὁ Ἀνδρεάδης, ἦταν ὅτι «ἡ Δημοσία Οἰκονομία εἶναι ἐπιστήμη ἔχουσα ἐθνικὸν χαρακτήρα, ἀπαιτοῦσα τὴν τελείαν γνῶσιν τῆς ἰδiosisυγκρασίας καὶ τῶν παραδόσεων ἐκάστου λαοῦ» καὶ πρόσθετε, συμπληρώνοντας στό σημεῖο αὐτὸ τὸν Γάλλο Leroy-Beaulieu, ὅτι ἡ δημοσιονομικὴ ἐπιστήμη «ἔχει τρομερὸν τρόπον νὰ ἐκδικεῖται τὰς Κυβερνήσεις αἴτινες τὴν ἀγνοοῦν ἢ τὴν προκαλοῦν». Καὶ ἡ πείρα μᾶς ἔχει δεῖξει πὸς τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἰσχύει πάντα, σὲ ὅλες τὶς χῶρες, γιατί καμμιά Κυβέρνηση δὲν μπορεῖ νὰ παραμείνει ἐπὶ μακρὸν στὴν ἐξουσία, ἂν δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιμετωπίσει ἐπιτυχῶς τὰ οἰκονομικὰ καὶ δημοσιονομικὰ προβλήματα.

Ἐπίσης ὁ Ἀνδρεάδης ἀποδίδει ἰδιαιτέρη σημασία στὸν πολιτικὸ παράγοντα ἢ καλύτερα στὸν ἱστορικο-πολιτικὸ παράγοντα πὸν ἐπηρεάζει τὴν δημοσία οἰκονομία, ὅπως καὶ ἀντιστρόφως, ὁ δημοσιονομικὸς παράγοντας ἐπηρεάζει τὴν γενικότερη πολιτικὴ. Ἐδῶ, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὁ Ἀνδρεάδης εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα, πὸν πρῶτος τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ., διεκήρυσσε ὅτι τὰ «ὄγινη οἰκονομικὰ κάνουν τὴν καλὴν πολιτικὴν».

Ταντόχρονα, κατὰ τὸν Ἀνδρεάδη, ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ εἶναι διαμορφωμένη κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ ἔχει εὐνοϊκὰς ἐπιπτώσεις στὴν παραγωγή, στὴν ἀποταμίευση καὶ στὴν ἰδιωτικὴ οἰκονομία³.

Ὁ Ἀνδρεάδης ἦταν πολέμιος τῶν φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν πὸν παραβιάζουν τὴν ἀρχὴ τοῦ πανδήμου τοῦ φόρου. Ἦταν διώκτης τῶν οἰκονομικῶν πειραματισμῶν καὶ τοῦ κακῶς ἀσκουμένου κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ καὶ πρὸ παντός ἦταν ἐναντίον τῆς ὑπερβολικῆς ἐπιβαρύνσεως τοῦ φόρου εἰσοδήματος, ἡ ὁποία τελικὰ ὀδηγεῖ στὴν παρασιτικὴ οἰκονομία. Ἐπιπλέον, ἦταν ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς ὅτι κάθε νέα δαπάνη ἢ ὁποιαδήποτε νέα παροχή, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἀντιστοίχου πόρου γιὰ τὴν κάλυψή της.

Φαντάζεται κανεὶς τὴν ἀντίδραση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Δασκάλου ἂν ζοῦσε στὴν σημερινὴ περίοδο, ὅπου οἱ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς ἔχουν πάρει μεγάλες διαστάσεις καὶ ἡ ὑπερβολικὴ καὶ ἄνιση ἐπιβάρυνση τῆς φορολογίας ὀδηγεῖ στὴ μεγάλη

---

3. Ὁ Ἀθ. Σμπαρούνης θεωρεῖ τὸν Ἀνδρεάδη ὡς ἓνα πρωτεργάτη τῆς νεοκλασσικῆς Σχολῆς. Βλ. Α. Sbarounis, André M. Andreadis, *Fondateur de la Science des Finances en Grèce, Athènes 1936*.

φοροδιαφυγή και στην δημιουργία μιᾶς ὀλοένα διευρυνόμενης Παραοικονομίας, πὸν διαστρεβλώνει τοὺς κανόνες λειτουργίας τῆς Ἀγορᾶς, συντηρεῖ τὸν πληθωρισμό, ἐξουδετερώνει τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ καὶ ὀδηγεῖ σὲ σοβαρὰ ἐλλείμματα τὸν προϋπολογισμό.

* * *

Ἄλλὰ ἐκεῖ πὸν ὁ Ἀνδρεάδης ὑπῆρξε ἀπαράμιλλος εἶναι τὴν Οἰκονομικὴ Ἱστορία. Τὸ ἔργο του εἶναι μεγάλο καὶ ἐκτεταμένο, ἓνα ἔργο πὸν ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν συνεκέντρωσε σὲ τρεῖς μεγάλους τόμους.

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ σᾶς κουράσω μὲ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν τόσων ἐργασιῶν του. Θὰ περιορισθῶ μόνον νὰ μνημονεύσω τὰ κυριότερα τῶν ἔργων του μὲ τίς πιὸ σημαντικὰς ἀπόψεις του καὶ ν' ἀναφέρω μερικὰς κρίσεις διεθνῶς φήμης οἰκονομολόγων γιὰ τὰ ἔργα αὐτά.

Καὶ θ' ἀρχίσω μὲ τὴν πρώτη του ἐργασία, πὸν δημοσιεύθηκε τὸ 1904 μὲ τὸν τίτλο «Ἱστορία τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας», μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀνδρεάδης, πολὺ νέος ἀκόμη, κάνει τὴν εἰσοδὸν του στὸ διεθνὲς ἐπιστημονικὸ στερέωμα. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δημοσιεύθηκε ἀρχικὰ γαλλικὰ στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ μεταφρασθεῖ ἀργότερα, τὸ 1909, στὰ ἀγγλικά σὲ δύο ἐκδόσεις καὶ ἔπειτα στὰ ἰαπωνικά.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀπέκτησε ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον λόγῳ τοῦ θέματος πὸν ἐπραγματεύετο. Γιατὶ ἡ Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας, πὸν ἰδρύθηκε τὸ 1694, προσέφερε κατὰ τὴν διάρκειά της μακροαίωνης ἱστορίας της σὰν κεντρικὴ Τράπεζα τῆς Χώρας, τεράστιες ὑπηρεσίες στὸ Κράτος καὶ στὸν Ἀγγλικὸ λαὸ γιὰ ν' ἀναπτύξει τὸ ἐμπόριο, ν' ἀντιμετωπίσει πολέμους καὶ νὰ σταθεροποιήσει τὴν θέση του ἀνάμεσα στὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη. Γιὰ ν' ἀντιληφθεῖ κανεὶς τὴν παγκόσμια κυριαρχία τῆς Μεγάλης Βρετανίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀρκεῖ νὰ λάβει ὑπόψη ὅτι οἱ τότε ἀποικίες της ἀντιπροσωπεύονται σήμερον ἀπὸ 49 κράτη πὸν ἀποτελοῦν τὴν Κοινοπολιτεία καὶ ἔχουν σήμερον πληθυσμὸν πὸν φθάνει τὸ 1 δισεκατομμύριον ἄτομα, δηλ. τὸ 1/4 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς.

Ἡ ὀλὴ αὐτὴ ἡ πορεία τοῦ Ἰδρύματος, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ πρωτόγονη μορφή του μέχρι πὸν ἔγινε ὁ λαμπρότερος τραπεζικὸς ὀργανισμὸς τοῦ κόσμου, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον, μὲ τὰ θεμελιωμένα συμπεράσματα καὶ τίς σωστὰς ἐκτιμήσεις του, κατέταξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν Ἀνδρεάδην μεταξὺ τῶν πλέον διακεκριμένων οἰκονομολόγων καὶ τὸν καθιέρωσε σὰν ἀθηνεΐα ἀκόμη καὶ μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου κανεὶς μέχρι τότε δὲν εἶχε ἐπεξεργασθεῖ τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τόση πληρότητα.

Ὁ Ἀθανάσιος Σμπαρούνης, πρώην Γενικός Διευθυντής τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν καὶ μετέπειτα Καθηγητῆς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας στήν Ἀνωτάτη Ἐμπορικὴ Σχολή, πὸν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὁ θεμελιωτῆς τοῦ φορολογικοῦ συστήματος τῆς Ἑλλάδος, σὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ μονογραφία του, πὸν ἐξεδόθη μόνο στὰ γαλλικά⁴, ἐξιστορεῖ καὶ ἀναλύει διὰ μακρῶν τὴν ἐπιστημονικὴ δράση τοῦ Ἀνδρεάδη ἰδίᾳ ὡς ἱστορικοῦ, καὶ παραθέτει σειρὰ ἀπὸ σχόλια πὸν δημοσιεύθηκαν ἀπὸ εἰδικὸς ἐπιστήμονες μὲ κρίσεις γιὰ τὸ ἔργο αὐτό. Στὴν ὁμιλία μου θ' ἀναφέρω μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς κριτικὲς αὐτές, πὸν περιλαμβάνονται στὸ ἐξαιρετο βιβλίο τοῦ Σμπαρούνη, πὸν ἐλπίζω, ἔστω καὶ καθυστερημένα, νὰ κυκλοφορήσει καὶ στὰ Ἑλληνικά.

Ὁ Καθηγητῆς Foxwell, προλογίζοντας τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση τῆς «Ἱστορίας τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας», ἔγραφε:

«...Ἡ ἱστορία τοῦ περιήφημον αὐτοῦ Ἰδρύματος, γραμμμένη ἀπὸ ἓναν Ἑλληνα στὰ γαλλικά, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀληθινὸς ἄθλος. Παρὰ τὴν διπλὴ δυσκολία πὸν θὰ πρέπει νὰ εἶχε ὁ συγγραφέας νὰ περιγράψει ἓνα ἴδρυμα τόσο χαρακτηριστικὰ ἀγγλικό, σὲ μιὰ γλῶσσα πὸν δὲν εἶναι ἡ δική του, τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸν πιὸ κατανοητὸ καὶ ἀξιοδιόβαστο ἀπολογισμό τῆς Τραπεζῆς πὸν δημοσιεύθηκε ὡς τώρα. Ἡ θαυμάσια ἐργασία τοῦ Καθηγητοῦ Ἀνδρεάδη μᾶς ἔδωσε ὅ,τι μᾶς ἔλειπε. Δείχνει μιὰ ἀξιοθαύμαστη οἰκειότητα μὲ τὸν ἀγγλικὸ τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἡ κριτικὴ του εἶναι δίκαιη καὶ σοφὴ. Καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα, τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἐλκυστικὸ καὶ ἀξίζει νὰ διαβασθεῖ».

Στὴ μελέτη του γιὰ τὴν Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας ὁ Ἀνδρεάδης προχωρεῖ βαθύτερα στὴν ἔρευνά του καὶ ἀναζητεῖ τὶς αἰτίες γιὰ τὶς γενικότερες ἐπιπτώσεις πὸν ἔχουν οἱ δημοσιονομικὲς δυσχέρειες.

«...Σ' αὐτὴ τὴν σημαντικὴ μελέτη», γράφει ὁ Καθηγητῆς John Morley, «ὁ Ἀνδρεάδης ἀπέδειξε ὅτι ἡ κακὴ δημοσία οἰκονομία ἦταν ἡ ἀποκλειστικὴ αἰτία τεσσάρων ἐπαναστάσεων, πὸν εἶχαν παγκόσμια ἐπίδραση: 1) ἡ μεγάλη ἐπανάσταση τῶν Ἀγγλων βαρῶνων κατὰ τοῦ Ἰωάννη τοῦ Ἀκτῆμονα, πὸν ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία τοῦ σύγχρονου συνταγματικοῦ πολιτεύματος, 2) ἡ μεγάλη ἐπανάσταση κατὰ τοῦ Καρόλου τοῦ Α', κατὰ τὴν ὁποία γεννήθηκε τὸ ἀγγλικὸ συνταγματικὸ πολίτευμα πὸν ἀκολούθησαν τὸν 17ο αἰῶνα τὰ περισσότερα κράτη, 3) ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, καὶ 4) ἡ ἐπανάσταση τῶν Βορείων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τὴν

---

4. A. Sbarounis, André M. Andreadis, *Fondateur de la Science des Finances en Grèce, Athènes 1936.*

ἐπιβολή φορολογίας στὶς ὑπερατλαντικὲς ἀποικίες ἀπὸ τὸν Γεώργιο τὸν Γ'».

Ἐνθουσιώδεις ἦταν ἐπίσης οἱ κριτικὲς ποὺ δημοσιεύθηκαν στὶς μεγάλες ἀγγλικὲς ἐφημερίδες. Ὅπως ἔγραφαν οἱ «ΦΑΙΝΑΝΣΙΑΛ ΤΑΙΜΣ», «...εἶναι πραγματικὰ σπάνιο νὰ γραφεῖ μιὰ ἐργασία ἀπὸ τὴν πέννα ἐνὸς ξένου ποὺ νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὰ προβλήματα τῆς Ἀγγλικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ νὰ δείχνει τόση ἐπίγνωση, διορατικότητα καὶ ἐκτίμηση τῶν παραγόντων ποὺ διέπουν τὴν ἐξέλιξη αὐτοῦ τοῦ μεγάλου τραπεζικοῦ ιδρύματος».

* * *

Τὸ πρῶτο αὐτὸ ἔργο του ἐπέβαλε τὸν Ἀνδρεάδη ὡς ἐπιστήμονα μεγάλης ὀλκῆς. Ἀλλὰ τὸ διεθνὲς του κύρος ὡς ἱστορικοῦ θὰ θεμελιωθεῖ καὶ θὰ δικαιωθεί περισσότερο μὲ τὴν «Ἱστορία τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος», ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς της: στὴν ὀμηρικὴ, στὴν κλασσικὴ, στὴν ἑλληνομακεδονικὴ, τὴν Βυζαντινὴ καὶ τὴν μεταβυζαντινὴ, καὶ τὴν νεώτερη, μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση. Πρόκειται πραγματικὰ γιὰ ἓνα ἔργο κολοσσιαῖο καὶ μνημειῶδες, ποὺ κατατάσσει τὸν Ἀνδρεάδη μετὰ τῶν ὀλίγων ἱστορικῶν παγκόσμιας ἀναγνώρισης καὶ ἀκτινοβολίας.

Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀνδρεάδη νὰ συγγράφει τὴν ἱστορία τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν τοῦ Ἑθνους μας, ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἐπίγνωση ὅτι οἱ Ἕλληνες νομικοὶ καὶ φοιτητὲς πρέπει νὰ κατέχουν τὴν οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς χώρας των. Καὶ αὐτὴ ἡ πατριωτικὴ του ἐμπνευση ἔγινε «ἔργο πίστεως» καὶ ἀφοσιώθηκε μὲ θέρμη στὴν ὀλοκλήρωσή του.

Γιὰ τὴν πληρέστερη συγγραφή τοῦ κολοσσιαίου αὐτοῦ ἔργου, ὁ Ἀνδρεάδης προσέφυγε κατευθεῖαν στὶς πηγές, μελέτησε καὶ ἔφερε στὸ φῶς ἀρχαῖες εἰδικὲς ἢ σχετικὲς μὲ τὸ θέμα του ἐργασίες (ἢ βιβλιογραφία τῶν ὁποίων καταλαμβάνει 100 περίπου σελίδες), συνεκέντρωσε ἓνα ἕλικὸ διασκορπισμένο σὲ ὅλες τὶς κατευθύνσεις τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου καὶ ἐπέτυχε ἓναν ἄθλο, πραγματικὰ ὑπεράνθρωπο.

Ἀναγνώρισε ἀπὸ τοὺς πρῶτους πόσο ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν ἡ πηγὴ ὄλων τῶν νεωτέρων οἰκονομικῶν θεωριῶν καὶ πόσο στὴν δημοσιονομικὴ διαχείριση εἶχε ἐπινοήσει θεσμούς, ποὺ πολὺ ἀργότερα οἱ μεταγενέστεροι χρησιμοποίησαν.

Πράγματι, πολλοὶ σύγχρονοι θεσμοὶ ἔχουν τὶς ρίζες τους στὴν ἀρχαιότητα.

Ὁ θεσμὸς ἐν πρώτοις, τοῦ «Δημοσίου Λογιστικοῦ», ποὺ ἀποτελεῖ σήμερα τὴν στοιχειώδη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀρθὴ διαχείριση τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, θεσμὸς ποὺ δὲν σφραγίζεται πρὶν ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα, ἔχει πρῶτα χρησιμοποιηθεῖ στὴν Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία. Ἡ σύνταξη, ἡ προετοιμασία, ἡ δη-

μοσιότητα και ή εκτέλεση του προϋπολογισμού γίνεται σε βαθμό τελειότητας. Τόση ήταν ή σημασία που αποδιδόταν στην καλή τήρηση της αρχής αυτής, ώστε ενώ όλες οι δημόσιες θέσεις συνεπληρώνοντο με κληρο για ολιγόχρονη διάρκεια, στα οικονομικά «πόστα» διορίζοντο πολίτες κατόπι εκλογής και για τέσσερα χρόνια.

Συναφής με την καλή διαχείριση των δημοσίων οικονομικών είναι και ή αρχή που πρώτος διακηρύσσει ο Ξενοφών τον 4ο αιώνα π.Χ., ότι τα υγιή οικονομικά κάνουν την καλή πολιτική: «ή επαρκείς προσόδους έχουσα πόλις καθίσταται ού μόνον εϋπορωτέρα, αλλά και εϋπολεμικωτέρα και εϋπειθεστέρα και εντατικωτέρα». Είναι ένα βασικό δημοσιονομικό αξίωμα, που ανήκει στον Ξενοφώντα, και όχι όπως εσφαλμένα αποδίδεται στον πολύ μεταγενέστερο γάλλο οικονομολόγο Leon Say.

Επίσης, ή «Συμμαχία» μεταξύ των ελληνικών πόλεων-κρατών, με κυρίαρχη δύναμη την Αθήνα και με σκοπό την κοινή άμυνα εναντίον ξένης επιθέσεως, ιδία εναντίον της Περσίας, που ήμπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος σημερινού ΝΑΤΟ, απέτελεσε θεσμό που ίσχυσε επί μακρόν στην Αρχαία Ελλάδα. Η Συμμαχία συνεπήγετο σημαντικές άμυντικές δαπάνες —δημιουργία μεγάλου στόλου για την κυριαρχία των θαλασσών, κατασκευή φρουρίων, διατήρηση στρατού— δαπάνες τις οποίες εκάλυπταν οι Σύμμαχοι με την καταβολή ενός είδους εισφοράς για την κοινή άμυνα, όπως γίνεται και σήμερα.

Ακόμη, ή ιδιαιτέρα κοινωνική πολιτική της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, που με τις υπερβολές της, θα οδηγήσει, όπως θα δοϋμε σε λίγο, στην παρακμή και την κατάρρευσή της, περιέχει μερικές ρίζες, μπορεί να πει κανείς, της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας του άγγλου οικονομολόγου Κέϋνς. Στην Αρχαιότητα ή κοινωνική πολιτική συνίστατο στην οικονομική ενίσχυση —υπό διάφορες μορφές— των αποροτέρων και πτωχοτέρων κοινωνικών τάξεων με βάση την αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης. Ο Κέϋνς του οποίου, όπως ξέρουμε, ή θεωρία απέτελεσε τη μεγαλύτερη επανάσταση στην σύγχρονη οικονομική πολιτική, στηρίζει την πολιτική του στην ενίσχυση των πτωχοτέρων κοινωνικών τάξεων με μιὰ δικαιότερη διανομή του εισοδήματος των εϋποροτέρων τάξεων, με σκοπό την αύξηση της απασχολήσεως, της παραγωγής και του εθνικού εισοδήματος.

Ακόμη, ή κατασκευή μεγάλων έργων, που αρχίζει με την περίοδο της πολιτικής των τυράννων για να λάβει μεγάλη έκταση αργότερα επί Περικλή και των διαδόχων του, μπορεί να πει κανείς ότι αποτελεί τον πρόδρομο της σημερινής πολιτικής για την απασχόληση και την αντιμετώπιση της ανεργίας, αν και οι πρώτοι τύραννοι κατεσκεύαζαν πολλά, ακόμη και περιττά έργα, για ν' απα-

σχολοῦνται οἱ πολῖτες, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ἀνδρεάδης, ἀναφερόμενος στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὸν Πλάτονα, γιὰ νὰ μὴν ἔχουν καιρὸ γιὰ «συνωμοσίες».

Τέλος, ὁ θεσμὸς τῆς «Κοινῆς Ἀγορᾶς», ποὺ ἐνώνει σήμερα τὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα, ἀναπτύχθηκε ἐπίσης στὴν Ἀρχαιότητα. Ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ παρουσιάζεται ὑπὸ ποικίλες μορφές, ὅπως ἀναφέρει σὲ μιὰ πρόσφατη ἀνακοίνωσή του ὁ Καθηγητὴς καὶ Βουλευτὴς Θανάσης Κανελλόπουλος καὶ κινεῖται, στὰ πλαίσια ἐνὸς εἵδους ὁμοσπονδιακοῦ Κράτους, ποὺ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ ἐπὶ μέρους πόλεις καὶ δήμους. Ἡ δημιουργία αὐτῆς τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου μεταξὺ διαφόρων πόλεων καὶ εἶχε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν, προστατευτικὸ καὶ ἀναπτυξιακὸ χαρακτήρα καὶ παραχωροῦσε ἀκόμη καὶ προνομιακὸ καθεστῶς σὲ τρίτες χώρες.

Ἔτσι, βλέπουμε πὼς πολλές σύγχρονες οικονομικὲς σκέψεις καὶ πολλὰ οικονομικὰ μέτρα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ἔχουν τὴν προέλευσή τους στὴν Ἀρχαιότητα.

Κατὰ τὸν Ἀνδρεάδη ἐπίσης, ἡ πρώτη ἔννοια τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας συναντᾶται στὰ ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη, τῶν ὁποίων τὶς οικονομικὲς ἀπόψεις ἀναλύει διὰ μακρῶν. Οἱ φόροι, ἄμεσοι καὶ ἔμμεσοι, οἱ δασμοί, ἡ εἰσφορὰ, ἡ σύνταξη, τὰ τέλη, οἱ λειτουργίες, οἱ δημόσιες δαπάνες, τὰ δάνεια, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὅροι ἐνὸς συγχρόνου δημοσιονομικοῦ συστήματος, συναντῶνται στὰ ἀρχαῖα κείμενα καὶ ἀποτελοῦν τὴν βάση τῶν δημοσίων οικονομικῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὁ Ἀνδρεάδης ἐξετάζει πολὺ διεξοδικὰ τὰ οικονομικὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας καὶ μὲ ὄλο τὸ ὄγκο ποὺ ἀνευρίσκει στὶς δημηγορίες, στοὺς δικαστικοὺς λόγους καὶ στὰ κείμενα τῶν διαφόρων συγγραφέων, καὶ κυρίως στὸ ἔργο «Οἱ πόροι» τοῦ Ξενοφῶντος, σχηματίζει ἓνα πλήρη παραστατικὸ πῖνακα τῆς Ἀθηναϊκῆς Οἰκονομίας, ποὺ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον σὲ σχέση μὲ τὴν σύγχρονη οἰκονομία.

Ὁ περιορισμένος χρόνος τῆς ὀμιλίας μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθῶ στὴν ἀνάλυση τῶν δημοσιονομικῶν φαινομένων τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τὰ συμπεράσματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὸ μνημειῶδες ἔργο τοῦ Ἀνδρεάδη. Ἀλλὰ θὰ περιορισθῶ σὲ ὀρισμένες γενικὲς του παρατηρήσεις καὶ κρίσεις ποὺ ἀναφέρονται στὰ οικονομικὰ τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας κατὰ τὸν 5ο καὶ 4ο αἰῶνα π.Χ.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν Ἀθηναίων ἦταν στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν γενικότερη φιλόδοξη πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν, τόσο στὸ ἐσωτερικόν, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικόν, πολιτικὴ ποὺ ἐπέφερε συνεχῆ αὔξηση τῶν δημοσίων δαπανῶν. Τὰ δημόσια κτίρια, τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα, τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἔργα τέχνης, οἱ θρησκευτικὲς τελετὲς καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς χώρου ὅπου ἐσφουρηλατεῖτο ἡ καλλιέργεια ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει παιδεία, ἔτσι

ὥστε οἱ ἄλλες πόλεις ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Ἀθήνα ὡς τὸ λίκνο τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, προκαλοῦσαν τεράστιες δαπάνες. Ἐπίσης, οἱ ἀμυντικὲς δαπάνες, ὅπως εἶδαμε, καὶ τὸ ὄνειρο τῆς ἐπεκτάσεως καὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν τεράστια ἀύξηση τῶν δημοσίων δαπανῶν.

Γιὰ τὴν κάλυψη τῶν δαπανῶν αὐτῶν, ὅλοι οἱ πολῖτες συμμετεῖχαν. Ὁ «θησαυρὸς» τοῦ Δήμου μεγάλωνε μὲ ἔκτακτες φορολογίες: τὴν «εἰσφορά», ποὺ ἦταν φόρος ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου, τὴν «ἐπίδοση», τὴν «τριηραρχία», τὸ «μετοίκιον» ποὺ κατέβαλλαν οἱ μέτοικοι, τοὺς «δασμοὺς» ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο ποὺ ἀπέδιδαν σημαντικά, ἀκόμη καὶ οἱ ἱερεῖες τῆς Ἀφροδίτης κατέβαλλαν φόρο.

Ἔτσι, κατὰ τὴν κλασσικὴ περίοδο, κυρίως στὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ, ὑπῆρχε μιὰ καλὴ διαχείριση τῶν οἰκονομικῶν χωρὶς σοβαρὰ ἐλλείμματα στὸν προϋπολογισμό, ὃ δὲ λαὸς ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν καθολικότητα τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, χωρὶς ὑπέρομετρες ἀξιώσεις.

Μετὰ τὸν θάνατο ὅμως, τοῦ Περικλῆ, ἐπεκράτησε τακτικὴ ἀυξήσεως τῶν δαπανῶν δίχως ἀντίστοιχους πόρους. Ὅλοι οἱ πολῖτες ποὺ ἀσχολοῦντο μὲ τὰ δημοσία πράγματα, ἄρχισαν νὰ παίρνουν μισθό. Ἔτσι, προστέθηκε ἓνα τεράστιο βάρος στὸν προϋπολογισμό τοῦ Δήμου. Ἐξ ἄλλου, ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ ἐπεκτάθηκε καὶ εἶχε πολλὰ ἐκδηλώσεις: συντήρηση τοῦ «πρυτανείου», τῶν ἀναπήρων καὶ τῶν ὀρφανῶν τοῦ πολέμου, διανομὲς τροφίμων καὶ διάφορες ἄλλες γενναιοδωρίες πρὸς τὸν λαό, ὅπως τὸ «θεωρικόν», αὐτὸ τὸ ἔλκος τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Ἀνδρεάδης. Ὅλα αὐτὰ εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀλόγιστη ἀύξηση τῶν δημοσίων δαπανῶν.

Ἡ ἄκρατος αὐτὴ Δημοκρατία ἐγέννησε, κατὰ τὸν Ἀνδρεάδη, μιὰ ἰδιάζουσα κοινωνικὴ πολιτικὴ ποὺ μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες ὑπέρομετρες δαπάνες καὶ μιὰ ἐσφαλμένη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ ὀδήγησε σ' ἐμφύλιο πόλεμο, ὑπῆρξαν ἀποφασιστικοὶ παράγοντες γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ ἱμπεριαλισμὸς καὶ ἡ ὑπέρομετρη, ὅπως λέγει ὁ Ἀνδρεάδης, κοινωνικὴ πολιτικὴ, εἶναι τὰ δύο φαινόμενα ποὺ κυριαρχοῦν τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Οἱ δημαγωγοὶ μὲ τὸν Κλέωνα καὶ οἱ διάδοχοί τους, γιὰ νὰ καλύψουν τὶς νέες δαπάνες, ὑπερδιπλασίασαν τοὺς φόρους, πράγμα ποὺ δημιούργησε δυσαρέσκεις, ἀντιθέσεις καὶ προστριβές, μὲ τελικὸ ἀποτέλεσμα τὸν πόλεμο μεταξὺ τῶν Συμμάχων καὶ τὴν κατάρρευση τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας.

Ἡ μνωπία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐξαλλοσύνη τῶν δημαγωγῶν, μᾶς λέγει ὁ Ἀνδρεάδης, ἐξασθένισαν προοδευτικὰ τὴν Ἀθήνα καὶ προετοίμασαν τὴν ἐπίθεση τοῦ Φιλίππου καὶ ἀργότερα, τῶν Ρωμαίων.

Ἔτσι, τὸ πιὸ λαμπρὸ στοιχεῖο τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηναίων, ἔγινε ὁ βασικὸς παράγοντας τῆς παρακμῆς τους. Ὁ Ἀνδρεάδης πιστεύει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς δὲν ὀφείλεται σὲ ἀλλαγὴ τοῦ ιδεώδους τῆς Ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ στὶς ἐπιτακτικὲς ἀνάγκες ποὺ δημιούργησαν οἱ ἀλόγιστες παροχές πρὸς τὸν πληθυσμὸ, χωρὶς νὰ ὑπάρχουν οἱ ἀπαραίτητοι πόροι.

Φανατικὸς δημοκράτης ὁ Ἀνδρεάδης, ἐκδηλώνει σὲ κάθε βῆμα τὸν θαυμασμὸ του γιὰ τὸ ἀθηναϊκὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἀσκεῖ τὴν πιὸ σκληρὴ κριτικὴ γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ὑπερβολές. «Στὴν δημοκρατία», λέει, «ἡ τήρηση τοῦ μέτρου εἶναι δύσκολη». Καὶ εἶναι λυπηρὸ νὰ διαπιστώνει κανεὶς ὅτι τὸ εὐγενέστερο σύστημα διακυβερνήσεως, σὲ περίπτωσι ὑπερβολῆς, περιέχει μέσα του τὸν κίνδυνο νὰ καταστραφεῖ.

Τὰ ἴδια λάθη, «τὰ αἰώνια λάθη τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς», ὅπως λέει ὁ Ἀνδρεάδης, ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὴν ὑπόλοιπη διαδρομὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ: στὴν ἑλληνο-μακεδονικὴ περίοδο, τὴν ἑλληνιστικὴ, στοὺς βυζαντινὸς χρόνους, στὴν Τουρκοκρατία καὶ στοὺς νεώτερους χρόνους, τὰ οικονομικὰ τῶν ὁποίων ἐξετάζει διεξοδικά. Στὸ Βυζάντιο π.χ., οἱ ὑπερβολικὲς δαπάνες, ἡ βαρύτερη φορολογία ποὺ προκαλοῦσε ἐπαναστάσεις, ἡ ἔλλειψη στοιχειώδους φορολογικῆς δικαιοσύνης, ἡ ὑπέρμετρη ἐπιβάρυνση τῆς μικρῆς ἰδιοκτησίας, τὰ τελωνειακὰ προνόμια ποὺ δίνονται στὶς ἀποικίες, ὅλα αὐτὰ συνέτειναν στὴν προοδευτικὴ παρακμὴ καὶ τελικὰ στὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου. Καὶ ὁ Ἀνδρεάδης καταλήγει πὼς ὅλες οἱ δυστυχίες τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὀφείλονται σὲ λόγους πολὺ περισσότερο οικονομικούς, παρὰ στρατιωτικούς.

* *

Τὸ μέγα αὐτὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρεάδη γιὰ τὰ δημόσια οικονομικὰ τῆς ἀρχαιότητος, ἀναγνωρίζεται γενικῶς ὡς ἀριστοῦργημα. Ἡ μετάφρασή του στὰ γερμανικά, τὰ ἀγγλικά, τὰ γαλλικά καὶ ἰταλικά, τιμᾷ τὴν σύγχρονη ἑλληνικὴ ἐπιστήμη.

Ἀπὸ τίς ἄπειρες καὶ ἐνθουσιώδεις κριτικὲς ποὺ δημοσιεύθηκαν γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, περιορίζομαι ἐδῶ σὲ δύο σύντομα ἀποσπάσματα. Ὁ Καθηγητῆς Roussel ἔγραφε:

«...Τὸ κείμενο, σὲ 1500 σελίδες εἶναι τόσο σαφές, ὁ συγγραφέας τόσο ἐνδιαφέρων, ἀκόμη καὶ στὰ πιὸ εἰδικευμένα καὶ ἄχαρα σημεῖα, ὥστε καὶ οἱ πιὸ ἀδαεῖς καὶ οἱ πιὸ ἀνίδεοι, νὰ μποροῦν νὰ τὰ διαβάσουν μὲ εὐχαρίστηση... Καλὰ γραμμένη, καλὰ παρουσιασμένη, ἡ ὥραία ἐργασία τοῦ κ. Ἀνδρεάδη ἔχει τὸ προσὸν νὰ εἶναι συγχρόνως πλούσια καὶ βαθυστόχαστη, εὐχάριστη καὶ ἐλκυστικὴ».

Ἐπίσης, στὸν πρόλογο τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεως ὁ καθηγητῆς M. Ziebarth ἔγραφε:

«...Ὁ Ἀνδρεάδης ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς οἰκονομολόγος προσφέρει στὴν παγκόσμια ἐπιστήμη μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ μιὰ ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία».

* * *

Ὁ Ἀνδρεάδης ὅμως, πέρα ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς καὶ δημοσιονομικὲς του μελέτες, εἶχε καὶ εὐρύτερα ἐνδιαφέροντα γιὰ τὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ προβλήματα τῆς χώρας μας. Χαλκέντερος καὶ ἀκάματος ἀσχολεῖτο καὶ μὲ τὴν λογοτεχνία, ἰδιαίτερα μὲ τὴν θεατρικὴ κίνηση. Ὁ συνάδελφος Ἀκαδημαϊκὸς Πέτρος Χάρης, στὴν ἐκτενὴ νεκρολογία ποὺ δημοσίευσε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀνδρεάδη, μᾶς δίνει μιὰ παραστατικὴ εἰκόνα τῆς συμβολῆς του στὰ γράμματα.

Κατὰ τὸν Πέτρο Χάρη, ὁ Ἀνδρεάδης «περισσότερο ἀπὸ μελετητῆς τῶν νεοελληνικῶν λογοτεχνικῶν κειμένων καὶ περισσότερο ἀπὸ κριτικὸς, ἦταν κυρίως ἓνας προπαγανδιστής, ἓνας διαλαλητής, ἓνας θερμὸς ὑποστηρικτῆς τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου, ποὺ μὲ τὰ ἄρθρα του, μὲ τὶς διαλέξεις του, μὲ τὰ ταξίδια του, μὲ τὶς γνωριμίες του, μὲ τὸ κύρος του, ἀκόμη καὶ μὲ τὶς παραξενιές του ποὺ δὲν ἐγνώριζαν ἀντίσταση καὶ ἐννοοῦσαν νὰ γίνουν ἀποδεκτὲς ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον, προσπαθοῦσε νὰ φέρει στὴν πρώτη γραμμὴ τὰ ζητήματα τῆς λογοτεχνίας καὶ γενικότερα τῆς τέχνης καὶ νὰ προκαλέσει τὸ εὐρύτερο καὶ ζωηρότερο ἐνδιαφέρον ποὺ προετοιμάζει τὴν πνευματικὴ ζωή».

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος γιὰ τὶς παραξενιές τοῦ Ἀνδρεάδη, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε ν' ἀναφέρω κάτι ποὺ ὁ ἀείμνηστος Ἀκαδημαϊκὸς Γεώργιος Μαριδάκης διηγεῖτο συχνά. Ὁ Ἀνδρεάδης συνήθιζε νὰ κάνει περιπάτους μ' ἓνα μόνιμπο. Μιὰ μέρα, πῆρε τὸν Μαριδάκι ἀπὸ τὸ Σύνταγμα γιὰ ἓνα μικρὸ περίπατο. Καὶ ἀφοῦ πέρασαν τὸ Στάδιο καὶ πλησίαζαν πρὸς τὸ Παγκράτι, ὁ Ἀνδρεάδης λέγει στὸν Μαριδάκι: — Κύριε συνάδελφε, ὁ περίπατος ἐτελείωσε. Μπορεῖτε νὰ κατεβείτε... Καὶ συνέχισε μόνος τὸν περίπατο, ὁ δὲ Μαριδάκης ἀναγκάσθηκε νὰ ἐπιστρέψει πεζῆ.

Ὁ Ἀνδρεάδης δὲν εἶχε βέβαια, δική του λογοτεχνικὴ ἐργασία. Ὁπλισμένος ὅμως μὲ γερὴ θεατρικὴ μόρφωση, περισσότερο ἀπὸ τριάντα χρόνια, πότε μὲ τὸ ὄνομά του καὶ πότε μὲ τὸ γνωστὸ ψευδώνυμό του «Ἀλκ.», στάθηκε θερμὸς καὶ ἀμερόληπτος ἐκτιμητῆς τῆς θεατρικῆς κίνησης τοῦ τόπου. Οἱ ὑπηρεσίες ποὺ προσέφερε σὰν κριτικὸς τοῦ θεάτρου, ἦταν, κατὰ τὸν Πέτρο Χάρη, «πραγματικὰ ἀνεκτίμητες, ποὺ λίγοι κριτικοὶ μποροῦν νὰ προσφέρουν».

Αὐτὸς εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ Ἀνδρέας Ἀνδρεάδης μὲ τὴν πολύμορφη καὶ πολύπλευρη δραστηριότητα. Ἄν θελήσουμε τώρα, νὰ συναγάγουμε μερικὰ διδάγματα ἀπὸ τὸ πλούσιο ἔργο του καὶ τὴν σοφὴ του διδασκαλία καὶ τὰ προσαρ-

μόσουμε στὰ σημερινὰ δεδομένα, θὰ μπορέσαμε νὰ διατυπώσουμε τέσσερα βασικά ἀξιώματα, πὸν ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος Κατευθύνσεων τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς.

Πρῶτον. Ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ διαμορφώνεται στὰ πλαίσια μιᾶς ἰσορροπημένης οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς, πὸν θὰ λαμβάνει ὑπόψη καὶ τὶς ἰδιαίτερες συνθήκες —ἐθνικὲς καὶ κοινωνικὲς— στῆ χώρα ὅπου ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐφαρμόζεται. Σκοπὸς τῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐπίτευξη τῆς μεγίστης κοινωνικῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ τῆς χώρας, πὸν ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ στόχο τοῦ σύγχρονου Κράτους.

Δεύτερον. Ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ πρέπει ν' ἀποβλέπει σὲ μιὰ ἄρμονικὴ διάρθρωση τοῦ συνόλου τῶν δαπανῶν —καὶ πρὸ παντὸς ἀναπτυξιακῶν καὶ κοινωνικῶν— τὸ σύνολο τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὴν φορολογικὴ καὶ δανειοληπτικὴ ἰκανότητα τῆς χώρας. Ἀνσαρμονία στὴν κατανομὴ τῶν δαπανῶν μὲ ὑπέρμετρες παροχὲς δίχως ἀντίστοιχους πόρους, ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκη σὲ μεγάλα ἐλλείμματα τοῦ προϋπολογισμοῦ, πὸν τροφοδοτοῦν ὑψηλὸ πληθωρισμὸ καὶ μεγάλη οικονομικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, ὅταν ὁ δανεισμὸς ξεπερνᾷ τὰ ἐπιτρεπόμενα ὅρια.

Τρίτον. Ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ βασίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ πανδήμου τῆς συμμετοχῆς ὅλων στὰ δημόσια βάρη ἀνάλογα μὲ τὴν φοροδοτικὴ ἰκανότητα τοῦ κάθε πολίτη, δίχως τὸ συνολικὸ φορολογικὸ βᾶρος ν' ἀνακόπτει τὴν οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ πρόοδο καὶ νὰ ὠθεῖ στὴν φοροδιαφυγὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ στὴν παρασιτικὴ οἰκονομία.

Τέταρτον. Μιὰ συνεχῶς ὑψηλὴ ἐλλειμματικὴ πολιτικὴ τῶν δημοσίων οικονομικῶν ἀποτελεῖ κίνδυνο ὄχι μόνον γιὰ τὴν οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἴδια τὴν Δημοκρατία. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς κίνδυνος ἀνησυχῶσε ἰδιαίτερα τὸν Ἀνδρεάδη, ὁ ὁποῖος, γιὰ νὰ ἰσχυροποιήσει τὴν ἀποψὴ του αὐτῆ, ἐπεκαλεῖτο συχνὰ τὴν συμβουλὴ πὸν ὁ Ἄγγλος πρωθυπουργὸς Γλάδστον ἔδωσε τὸν περασμένον αἰῶνα στὸν Γάλλο Jules Ferry, μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας:

«...Τώρα πὸν ἔχετε τὴν Δημοκρατία», τοῦ ἔγραφε, «φροντίστε νὰ κάνετε καλὰ οικονομικά. Γιατὶ ἡ Ἀρχαία Ἀθῆνα, πὸν εἶχε τὸ πῦρ θαναταστὸ πολίτευμα πὸν ἀναφέρει ἡ Ἱστορία, κατέρρευσε ἀπὸ τὴν κακὴ διαχείριση τῶν οικονομικῶν τῆς».

Τὰ ἀξιώματα αὐτά, πὸν θ' ἀποτελοῦσαν τὸ «πιστεύω» τοῦ Ἀνδρεάδη ἂν ζοῦσε σήμερα, πρέπει νὰ ἔχουν ὑπόψη τους οἱ ἰθύνοντες τὰ οικονομικά κάθε χώρας, γιατί μόνον ὑπὸ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις τὰ ὑγιῆ δημόσια οικονομικά ἐξασφαλίζουν καλὴ πολιτικὴ.

Αὐτὰ τὰ σοφὰ διδάγματα μᾶς ἀφήνει ὁ Ἀνδρεάδης, ὁ ἔξοχος αὐτὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος.

Καὶ νομίζω πὼς ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, γιὰ νὰ κάνει γνωστὸ καὶ στοὺς νεώτερους Ἕλληνας τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἔργο τοῦ Ἀνδρεάδη, θὰ πρέπει:

Πρῶτον. Νὰ προβεῖ σὲ μιὰ ἐπίτομη ἔκδοση τῆς Ἱστορίας τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ἀρχαίας καὶ Νεώτερης Ἑλλάδος.

Δεύτερον. Νὰ προκηρῦσσει κάθε χρόνο βραβεῖο γιὰ τὴν συμβολὴ τοῦ Ἀνδρεάδη στὴν μελέτη τῶν οἰκονομικῶν κατὰ τὶς διάφορες περιόδους τῆς τρισχιλιετοῦς πορείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ

Τρίτον. Νὰ τοποθετήσῃ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς αἴθουσές της τὴν προτομὴ τοῦ διαπρεποῦς αὐτοῦ μέλους της, πὸν μὲ τὸ κλασσικὸ καπέλο καὶ τὸ προεξέχον μαντήλι στὴν τσέπη, θὰ θυμίζει στοὺς νεώτερους τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἑλληνα, πὸν δύο πράγματα ἀγάπησε πολὺ στὴν ζωὴ του: τὴν Ἐπιστήμην καὶ τὴν Πατρίδα του.